

Suositus: Mitä asioita hyvä huomioida oppimateriaalin avoimessa julkaisemisessa?

Tärkeitä perusasioita

Tekijänoikeussuojaa saa mikä tahansa teos, joka on ylittänyt niin sanotun teoskynnyksen.

Teoskynnys ylittyy, jos teos on tekijänsä henkisen luomistyön itsenäinen ja omaperäinen tulos. Tekijänoikeus muodostuu teoksen tekijälle: <https://tekijanoikeus.fi/tekijanoikeus/syntyminen/>

Valokuvia, teosten esityksiä (esimerkiksi luentoja), äänitteitä, videotallenteita, luetteloita, tietokantoja sekä TV- ja radiosignaaleja suojaa lähioikeus. Lähioikeuden lisäksi näillä kaikilla voi olla myös tekijänoikeus, jos ne ylittävät teoskynnyksen. Lähioikeus ja mahdollinen tekijänoikeus muodostuvat näissä tapauksessa tuottajalle, joka voi olla oppilaitos.

Tekijöiden nimet on ilmoitettava tekijänoikeuslain ja avoimen lisenssin edellyttämällä tavalla. Henkilöiden kuvien käyttöön on hankittava suostumus.

Avoimen oppimateriaalin tekijän näkökulma

Suunnittele avaaminen

Suunnittele oppimateriaalin avaaminen etukäteen:

- missä,
- miten ja
- millaisilla käyttöehdoilla

oppimateriaali tai sen osa avataan.

Huomioi muun muassa nämä asiat:

- **Voit avata vain sellaista materiaalia, jonka osalta sinä olet tekijä tai jonka olet saanut käyttöösi lisenssillä (käyttöluvalla), joka salli yhtä laajan käytön kuin lisenssi, jonka valitset avattavalle materiaalille.** Jos esimerkiksi aiot avata oman materiaalisi CC BY -lisenssillä ja käytät muiden materiaalia kuvituksena, tulee materiaalisi kuvien olla lisensoitu CC BY -lisenssillä.
- **Oppimateriaalin avaamisesta lisensseillä päättää tekijä.** Tekijällä on myös oikeus luovuttaa tekijänoikeudet työnantajaorganisaatiolle, ellei oikeuksista ole sovittu erikseen jo ennen oppimateriaalin laatimista.
- **Mikäli oppimateriaalilla on useampi kuin yksi tekijä, kaikilta tekijöiltä tarvitaan suostumus oppimateriaalin avaamiseen.**
- **Merkitse käyttöluvan ehtona olevat tekijä- ja lähdetiedot.** Esimerkiksi jokaisessa CC BY -lisensoidussa kuvassa on hyvä kertoa, miten kuvan tekijä- ja lähdetiedot tulee ilmoittaa.
- **Opiskelijoilta tulee saada lupa heidän tekemiensä materiaalien, kuten tekstien tai kuvien, käyttöön.**
 - Kysy, haluaako opiskelija tulla mainituksi tekstinsä tai kuviensa tekijänä. Jos opiskelija ei halua tulla mainituksi tekijänä, mutta saat luvan käyttää materiaalia nimettömänä, poista nimet ja mahdolliset muut opiskelijoiden henkilötiedot.

- Jos opiskelijoista on otettu kuvia, huomaa, että opiskelijan valokuva, video tai äänitallenne on opiskelijan henkilötieto, jonka käsittelyyn tarvitset käsittelyperusteen, kuten opiskelijan suostumuksen.
- **Minimoi henkilötietojen käsittely.** Vältä henkilötietojen käyttöä, jos oppimateriaali on mahdollista toteuttaa ilman henkilötietoja. Jos käsittelet henkilötietoja, huolehdi rekisteröidyn informoinnista ja lain mukaisesta käsittelyperusteesta. Mikäli käsittely perustuu suostumukseen, voit suostumuslomakkeessa kertoa GDPR 12 artiklan edellyttämät tiedot, kuten:
 - henkilötietojen käsittelyn tarkoitus
 - tietojen säilytysaika
 - tietojen mahdollinen myöhempi käyttö
 - mihin tietoja mahdollisesti luovutetaan
 - kuka on rekisterinpitäjä.

Avaaminen käyttäen avoimia lisenssejä

Kerro aineiston yhteydessä, millaisilla käyttöehdoilla sitä voi käyttää. Hyvä tapa tähän on liittää aineistoon Creative Commons eli CC-lisenssi. Creative Commons -lisenssin käyttö helpottaa oppimateriaalin laajaa hyödyntämistä ja tekijöiden meritoitumista. Ohjelmistot on lisäksi hyvä lisensoida vastaavilla open source -lisensseillä.

Avoimet lisenssit tarjoavat käyttäjille oikeuden käyttää materiaalia. Lisenssejä on sallivampia ja tiukempia: voidaan esimerkiksi joko kieltää tai sallia kaupallinen käyttö ja joko kieltää tai sallia muokkaaminen. Oppimateriaalin tekijät voivat määrittää käyttöehdot lisenssin avulla. Kts. <https://creativecommons.fi/valitse/> ja <https://creativecommons.org/share-your-work/public-domain/freeworks/>

Oppimateriaalin tekijä päättää, millä CC-lisenssillä materiaalin lisensioi. Vaihtoehtoja ovat esimerkiksi:

- **CC BY-SA eli Nimeä (ByAttribution) ja JaaSamoin (ShareAlike):** Tekijä antaa luvan muiden kopioida, välittää ja esittää teostaan sekä siitä muokattua versioita vain, jos muut viittaavat häneen alkuperäisenä tekijänä. Jos muokkaaja julkistaa muokatun version, se tulee julkistaa samalla lisenssillä. Muokatut versiot eivät saa loukata alkuperäisen tekijän työn ominaislaatua.
- **CC BY-NC eli Nimeä (ByAttribution) ja EiKaupallinen (NonCommercial):** Tekijä antaa luvan muiden kopioida, välittää ja esittää teostaan sekä siitä muokattua versioita vain epäkaupallisessa käytössä ja vain, jos muut viittaavat häneen alkuperäisenä tekijänä. Muokatut versiot eivät saa loukata alkuperäisen tekijän työn ominaislaatua.
- **CC BY-ND eli Nimeä (ByAttribution) ja EiMuutoksia (NoDerivatives):** Tekijä antaa luvan muiden kopioida, välittää ja esittää teostaan vain, jos muut viittaavat häneen alkuperäisenä tekijänä. Teoksesta ei saa tehdä muokattuja versioita.

On monia hyviä syitä käyttää CC-lisenssiä, joka antaa muille oikeuden muokata materiaalia:

- Muokkaus oikeus helpottaa sitä, kun materiaalia sovitetaan esimerkiksi toisenlaiseen opintojaksoon tai kurssiin
- Muokkaus oikeus mahdollistaa materiaalin kääntämisen toiselle kielelle, mikä lisää sen kansainvälistä hyödyntämistä
- Muokkaus oikeus mahdollistaa videotallenteiden tekstittämisen ja tekstien muuttamisen puhetallenteiksi, mikä parantaa näiden saavutettavuutta

Jos oppimateriaalin tekijä päättää siirtää tekijänoikeuksia kokonaan tai osittain työnantajaorganisaatiolle, voidaan aineiston avaamisesta Creative Commons -lisenssillä sopia samalla. Jos työnantajalle myönnetään rinnakkaiset tekijänoikeudet, voi tekijä myös itsenäisesti päättää julkaista aineistojaan käyttämällä CC-lisenssejä itse.

Yhteistyössä tehdyt oppimateriaalit

Mikäli oppimateriaalilla on useampi kuin yksi tekijä, kaikilta tekijöiltä tarvitaan suostumus oppimateriaalin avaamiseen.

Opettajien välinen sopiminen: Heti työskentelyn alussa kannattaa pohtia, miten oikeuksista sovitaan niin, että ne ovat mahdollisimman tarkoituksenmukaiset jokaiselle materiaalin laatimiseen osallistuneelle. Yksi mahdollisuus on rinnakkaiset tekijänoikeudet - sopiminen kokonaisuudesta voi tukea jokaisen yksilöllistä käyttöä paremmin. Jos muokkausoikeutta ei ole sovittu, ei ole oikeutta muun kuin oman osan muokkaamiseen ja käyttöön irrallaan muiden tuotoksista.

Opettajat voivat keskenään sopia ja käyttää avoimia lisenssejä, mikä mahdollistaa myös työnantajaorganisaatioiden tarvitseman materiaalin käytön. Tämä toteutuu esimerkiksi CC BY SA- tai CC BY NC -lisenssiä käyttämällä.

Organisaationäkökulma

Sopiminen organisaatioiden välisessä yhteistyössä

On hyvä sopia etukäteen oppimateriaalin avoimesta julkaisemisesta sekä siitä, missä avoin oppimateriaali julkaistaan (esimerkiksi millä verkkosivuilla). Yhteisesti tuotetuissa oppimateriaaleissa avoin julkaiseminen edellyttää aina kaikkien tekijöiden suostumuksen.

Tekijänoikeus tekstiin tai kuviin syntyy sille yksittäiselle opettajalle, joka on tekstin kirjoittanut tai kuvat ottanut. Organisaatio voi sopia tekijänoikeudesta vain, jos organisaatiolle on ensin siirretty tekijänoikeus tai ainakin annettu käyttöoikeus ja oikeus myöntää aineistoon käyttöluvia kolmannelle taholle. Jos aineisto CC-lisensoidaan, oikeuksien siirtäminen organisaatiolle ei ole tarpeen.

Oppimateriaalien päivittämiseen organisaatio tarvitsee myös oikeuden materiaalien muuttamiseen, minkä varmistaa esimerkiksi tarvittavat oikeudet myöntävä CC-lisenssi. Muutokset eivät saa loukata alkuperäisen tekijän työn ominaislaatua.

Alkuperäinen tekijä on ilmoitettava.

Kun organisaatiot yhteisesti tuottavat oppimateriaalia, on suunnittelussa huomioitava seuraavat asiat:

- Jos laaditaan yhdessä materiaalia, josta ei ole erotettavissa itsenäisiä, eri osioiden tekijöiden tekijänoikeudellisesti suojattuja tuloksen osia, on tärkeää sopia oikeuksista yhteisesti laadittuun teokseen. Yhteisesti laadituissa oppimateriaaleissa avoin julkaiseminen edellyttää aina kaikkien tekijöiden suostumuksen.
- Jos kukin osatekijä laatii itsenäisen, kokonaisuudesta erotettavan, tekijänoikeudellisesti suojatun osan kokonaisuudesta, tarvitaan kunkin osan tekijältä vähintäänkin riittävät käyttöoikeudet suhteessa sovittavan oppimateriaalin avaamiseksi, jotta kokonaisuutta voidaan käyttää aiottuun tarkoitukseen.

- Oppimateriaalien avaamisesta on hyvä sopia hankekohtaisesti. Oppimateriaalien avaaminen takaa työnantajalle tarvittavat käyttöoikeudet niihin, joten tekijänoikeuksista sopiminen työ sopimuksissa ei tässä tapauksessa ole tarpeellista.
- Hankkeissa, joissa laaditaan avoimia oppimateriaaleja, tulee miettiä, käyttävätkö tekijät CC-lisenssejä materiaalin avaamiseen vai tarvitseeko oikeuksia siirtää tekijältä/tekijöiltä organisaatiolle. Kun tarkoitus on tuottaa avointa materiaalia, oikeuksien siirtäminen organisaatiolle ei ole tarpeen.
- Ulkopuolista rahoitusta saaneissa hankkeissa on erityisen tärkeää huolehtia siitä, että kaikkien hankkeeseen materiaalia tehneiden osalta aineisto on lisensoitu tarvittavat oikeudet myöntävällä CC-lisenssillä tai oikeudet tuloksiin on siirretty rahoituksen saajana olevalle organisaatiolle. Tämä koskee työntekijöitä, vierailijoita, opiskelijoita ja esimerkiksi työpajoihin osallistujia. Jos tekijänoikeuksia ei siirretä, tarvitaan kaikilta materiaalia tehneiden osalta riittävän laaja käyttö lupa, jotta materiaalia voidaan käyttää aiottuun tarkoitukseen.

Sopimisen periaatteita:

Jos hankkeessa on useita organisaatioita, sopivat organisaatiot hankkeen tulosten käytöstä ja immateriaalioikeuksien omistuksesta ja käytöstä. Kukin organisaatio on velvollinen sopimaan omien työntekijöidensä, opiskelijoidensa ja mahdollisten alihankkijoiden, vapaaehtoisten yms. kanssa, miten näiltä henkilöiltä siirretään tarvittavat oikeudet organisaatiolle niin laajasti, että organisaatioiden välillä solmitut sopimusvelvoitteet voidaan toteuttaa. Lisäksi on sovittava:

- yhdessä tuotetun materiaalin muokkaus- ja päivitysoikeudet sekä vastuut
- käyttöehdot, joilla materiaalit julkaistaan.

CC-lisenssin käyttö on mahdollista myös organisaatioiden yhdessä tuottamissa materiaaleissa. Sopimuksella sovitaan: ketkä avaavat, miten tekijät näkyvät ja mitä CC-lisenssiä käytetään.

Sopiminen organisaatioiden kesken voi tapahtua vain, jos oppimateriaalit on CC-lisensoitu tai riittävät oikeudet materiaaliin on muulla tavoin luovutettu organisaatiolle:

- Opettajan ja työnantajaorganisaation välillä on hyvä sopia jo suunnitteluvaiheessa:
 - Saako organisaatio vain käyttöoikeudet vai myös muita oikeuksia
 - Mihin tarkoitukseen materiaalia käytetään
 - Jos oikeudet luovutetaan, miten pitkäksi aikaa ne luovutetaan
 - Mitä sovitaan mahdollisesta kaupallisesta käytöstä esimerkiksi täydennyskoulutuksessa
 - Mitä sovitaan materiaalin jakamisesta ja edelleen luovuttamisesta
 - Kenellä on oikeus muokata materiaalia.

Korkeakoulujen yhteistyösopimus avointen oppimateriaalien suhteen

Yhteistyösopimuksessa olisi hyvä sopia:

- Yhteistyön tarkoitus, tavoitteet ja toteutustavat
- Oppimateriaalin käyttöehdot
- Mahdollisista yhteisistä opintojaksoista:
 - miten yhteiset opintojaksot toteutetaan
 - kuka vastaa toteutuksesta
 - kuinka monta kertaa opintojakso toteutetaan ja kuinka usein (säännöllisyys)

Lisäksi sopimuksessa olisi sovittava, kenellä on oikeus tuloksiin, jos oppimateriaalien tuottamisprosessissa syntyy jotain uutta. Esimerkiksi uudet keksinnöt ja tavaramerkit kuuluvat

muihin immateriaalioikeuksiin, kun taas Creative Commons -lisenssit koskevat ainoastaan tekijänoikeutta. Ellei muuta sovita, yhteisomistajuus tarkoittaa, että tulosten käytöstä sovitaan yhdessä.

Lisäksi olisi hyvä sopia materiaalien muokkaus- ja päivitysoikeudet:

- Kuka saa muokata tai päivittää?
- Kuka vastaa materiaalin ajantasaisuudesta?
- Edellyttääkö materiaalin muokkaus toisen organisaation tai muun tahon hyväksyntää?
- Kenellä on oikeus käyttää päivitettyä tai muokattua materiaalia?

Opiskelijanäkökulma

Opiskelijan teoksissa tekijänoikeus on opiskelijan. Kuten muidenkin oppimateriaalin tekijöiden kanssa, myös opiskelijan kanssa on sovittava oppimateriaalin omistajuudesta, jos opiskelijan luoman sisällön osalta teoskynnys ylittyy.

Opiskelija voi luovuttaa omistajuuden korkeakoululle. Sopiminen olisi parasta tehdä suunnitteluvaiheessa ja viimeistään heti kurssin tai opintoprojektin alussa. Kurssin luonne ja immateriaalioikeuksia koskeva sopimus pohja on oltava opiskelijoiden tiedossa jo silloin, kun he ilmoittautuvat kurssille. Joka tapauksessa sopimus on tärkeä tehdä ennen materiaalin tekemistä, sillä opiskelijalla on oikeus myös estää itse laatimansa materiaalin käyttö ja avaaminen. Jos useat opiskelijat ovat tehneet materiaalia yhdessä, tarvitaan sopimus käytöstä jokaisen opiskelijan osalta. On myös hyvä huomioida, että opiskelijan osallistuminen kurssille, jossa hän tekee materiaalia, ei saa edellyttää tekijänoikeuksien luovuttamista.

Opiskelija voi myös käyttää CC-lisenssiä oman materiaalinsa kohdalla, ellei muuta ole sopimuksella sovittu.

Opiskelija tekijänä on ilmoitettava hyvän tavan mukaisesti, kun opiskelijan osuus ilmenee oppimateriaalissa. Opiskelijan kanssa sovitaan muokkaus- ja päivitysoikeudet sekä vastuut samoin, kuten muidenkin materiaalin tekijöiden kanssa.

Suosituksen päivitys:

TSV käynnistää vuoden 2021 aikana tutkimustuotosten immateriaalioikeuksiin (ml. niiden pohjalta laaditut oppimateriaalit) liittyvän selvityksen, jonka tarkoituksena on selkeyttää omistajuus- ja sopimuskysymyksiä. Suositusta päivitetään tarvittaessa tämän selvityksen pohjalta.